

universitat
internacional
de la pau

Universitat de la Pau

Sant Cugat. juliol de 2004.

Les noves guerres a l'Àfrica: interessos i ingerències

Antoni Castel

Professor de la Facultat de Ciències de Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona. Director de la revista *Nova Africa*.

La mort del fundador de la Unió Nacional per a la Independència Total d'Angola (UNITA), Jonas Savimbi, a principis del 2002, va obrir la porta a la resolució de la guerra d'Angola, l'últim conflicte que s'arrossegava des de la guerra freda. Una guerra, un dels conflictes regionals de confrontació entre Occident i la Unió Soviètica, en paraules del president republicà Ronald Reagan, que va mobilitzar els recursos tant dels Estats Units i els seus aliats (Sud-àfrica, encara sota l'*apartheid*) com del bloc soviètic (Cuba). Amb la signatura dels acords de Bicesse (1991) i la celebració de les eleccions de 1992, supervisades per les Nacions Unides, el Govern del Moviment Popular per l'Alliberament d'Angola (MPLA)¹ va guanyar la legitimitat que li faltava i va ser reconegut pels Estats Units mentre que la UNITA va perdre el suport de Washington. Sud-àfrica havia liquidat l'*apartheid* i no tenia cap interès en mantenir els antics vincles amb Savimbi².

A partir d'aleshores, la guerra d'Angola va adquirint algunes de les característiques de les noves guerres africanes, en especial, la desideologització d'un moviment que havia nascut marxista, la violència contra la població civil (moren més persones a partir de 1992 que entre 1975 i 1991) i el saqueig dels recursos naturals, en aquest cas dels diamants, que alimenten la UNITA.

En el decenni passat i ens els primers anys del segle XXI, l'Àfrica és l'escenari de guerres de caire nacional (Etiòpia-Eritrea), ètnic o comunitari (Rwanda, Burundi) i es manté la de Sudan, de reacció del sud a la islamització forçada per part del Govern de Khartoum³. Però també és l'escenari de noves guerres, de gran impacte mediàtic per les conseqüències sobre la població civil (Libèria, Sierra Leone, Congo), i que es lliuren davant la passivitat dels governs occidentals.

Abans de passar a descriure les noves guerres africanes cal reconèixer que el terme noves guerres va ser utilitzat per primer cop per Mary Kaldor⁴. Tanmateix, Kaldor es basa més, per a la seva construcció teòrica, en la seva experiència a Bòsnia-Herzegovina; els conflictes africans els analitza gràcies a l'ús d'una selecta bibliografia. I en basar-se en el conflicte de Bòsnia considera que les noves guerres es lliuren per una "política d'identitats". En el cas africà, no es cert. Pot ser-ho a Bòsnia, amb una evident fracturar comunitària, però no a l'Àfrica, en que pocs moviments s'erigeixen en defensors d'una identitat (residus de les milícies hutus refugiades a la República Democràtica del Congo, grups de defensa que actuen a Ituri,...).

Quines són, doncs, les característiques de les noves guerres africanes. En primer lloc, són postideològiques. No són d'alliberament nacional, com les que es van lliurar a les colònies portugueses (Angola, Moçambic, Guinea Bissau), Rhodesia, Namíbia, Eritrea, ni per la instauració d'una societat socialista, (Etiòpia, Camerun), sinó que estan protagonitzades per moviments sense cap base ideològica. En el Front Nacional Patriòtic de Libèria (FNPL) i el Front Revolucionari Unit (FRU), es combat per servir els interessos personals dels seus dirigents. El mateix es pot dir sobre altres moviments liberians, com l'encapçalat per Prince

Johnson, i el Lurd i el Model, que actuen, tot servint interessos de tercer països, quan Charles Taylor és a la presidència de Libèria. En el Congo, les diverses milícies combaten entre sí per la presidència de la república.

La manca d'ideologia obeeix a la pròpia gènesi dels moviments, sovint una creació dels dirigents que volen prendre el poder o enriquir-se, o totes dues coses alhora, i la pèrdua de la referència socialista després de la fi de la Guerra Freda. El recurs d'apel·lar al socialisme, utilitzat durant els anys 70 per moltes organitzacions, no té sentit quan el "clientelisme bipolar" ja no existeix i els mateixos moviments que feien bandera del socialisme han renunciat a aquesta ideologia.

En segon lloc, les organitzacions de les noves guerres africanes violen sistemàticament els drets humans. No es una pràctica nova, perquè alguns moviments de conflictes dels anys 1980 ja van destacar per l'encarnissament sobre la població civil. Per exemple, la Resistència Nacional de Moçambic (Renamo)⁵, creada pels serveis de seguretat rhodesians, es va distingir per tallar les orelles o cremar vius als camperols que pertanyien al Frelimo, el partit en el poder. Unes accions, denunciades per les organitzacions de drets humans, que van contribuir a que l'administració de Ronald Reagan li negués l'estatut de "combatents de la llibertat" que va concedir a la UNITA. En el seu atac contra el Govern presidit pel Frelimo, la Renamo compensava la seva feblesa ideològica amb la pràctica de la coerció sobre les zones que controlava o volia controlar.

La manca de límits ètics, una de les conseqüències de la pèrdua de referències ideològiques dels moviments insurgents, va quedar palesa a Libèria. El FNPL, i després tots els actors armats del conflicte, van actuar contra la població civil, sense discriminar-la per raons ètniques o comunitàries. Per aquest motiu, els rebels de Charles Taylor utilitzaven a nens soldats, més fàcils de manipular. El cas extrem va ser el FRU, dirigit per Foday Sankoh, que de forma sistemàtica mutilava

els camperols i fins i tot els habitants dels suburbis de Freetown, als quals acusava de donar suport al Govern. En ambdós casos, ni s'intentava guanyar a la població civil, com feien en la seva època els moviments anticolonials o revolucionaris, sinó que se la tractava com a sospitosa, i mereixedora, per tant, de la violència.

En tercer lloc, en les noves guerres africanes hi ha un destacat protagonisme dels *senyors de la guerra*⁶, que són, en bona part dels casos, els creadors de les organitzacions insurgents. El *senyors de la guerra* controlen el moviment creat de forma autoritària, i el dirigeixen per a servir els seus interessos personals. No ens trobem, per tant, amb organitzacions jerarquitzades i disciplinades, com les anticolonials, sinó amb organitzacions que rendeix culte al seu cap i, en el millor dels casos, amaguen la manca d'un programa polític amb proclames en contra de la corrupció i de la gestió governamental.

En quart lloc, són guerres de cobdícia⁷, pel control dels recursos naturals, un objectiu que s'assoleix mitjançant el domini del territori o la presa del poder. Els recursos naturals (diamants a Libèria) permeten finançar l'esforç de guerra del moviment insurgent i, alhora, enriquir el *senyor de la guerra*. Un control dels recursos pel que també competeixen les forces governamentals, amb la finalitat d'obtenir diners per pagar el combat contra les guerrilles.

Una cinquena característica és que es produeixen en estats febles, els *weak states* teoritzats pels politòlegs⁸. En tots els casos, les insurgències es registren en estats en què el poder està mancat de legitimitat, i en què l'administració no arriba a tot el territori. La manca de legitimitat del poder està causada per la seva pròpia gènesi (cop d'Estat, eleccions amb frau,...), per les seves pràctiques excloents i la mala gestió i la disminució de les polítiques socials, resultat, la majoria del cops, de la pressió dels organismes internacionals de crèdit. En no sentir-se representants pels dirigents, els habitants són més proclius a donar suport als *senyors de la guerra*, que actuen com a poder local: imposen la

Con formato: Fuente:
(Predeterminado) Arial, 12 pto

seva llei, redistribueixen parts dels recursos sota el seu control i acostumen a prometre que instauraran un ordre més just quan arribin al poder.

En sisè lloc, les noves guerres no amenacen la pau liberal. No amenacen la pau liberal perquè es produeixen en països marginals en els circuits econòmics, en l'espai que els marxistes que estudien les relacions nord-sud anomenen perifèria, i que no tenen cap interès estratègic una vegada desmantellat el bloc soviètic. I com no amenacen la pau liberal, els governs occidentals es mostren passius fins que no es troben en perill els seus ciutadans (Sierra Leone, Libèria) o l'impacte en la opinió pública de les imatges de la guerra els obliga a intervenir. Aleshores, els governs occidentals reclamen l'actuació de les Nacions Unides i encapçalen les operacions humanitàries.

La pau liberal no queda amenaçada, però sí l'estabilitat de la regió. La guerra de Libèria trasbalsa l'Àfrica occidental: s'estén a Sierra Leone, posa en perill el règim autocràtic de Lansana Conté a Guinea i força la intervenció del règim militar nigerià, que no pot quedar al marge d'un conflicte que es desenvolupa a la seva zona d'influència. Malgrat el cost elevat, en termes econòmic i de vides humanes, el règim nigerià en surt guanyador de la guerra de Libèria perquè pot actuar com a potència regional i, davant d'Occident, guanya la legitimitat que ha perdut per les pràctiques corruptes del general Sani Abacha. La guerra del Zaire-Congo, conseqüència de la decadència del règim de Mobutu Sese Seko i, tangencialment, del genocidi de Rwanda, sacseja la regió dels Grans Llacs. La segona guerra consolida Angola com una potència regional, protector del règim de Kabila, i Rwanda com a aspirant a ser-ho.

Les relacions econòmiques en queden afectades, naturalment, però no desapareixen sinó que canvien de forma: s'instaura l'economia de guerra, amb un

universitat
internacional
de la pau

creixent protagonisme dels actors armats i dels seus aliats, i les transaccions traspassen les fronteres. Els diamants de Sierra Leone arribaven als talladors instal·lats a Europa sense entrebancs, gràcies a mediadors i empresaris de tercers països, tant africans com europeus. Els diners dels diamants tornaven a Sierra Leone convertits en armes, proveïdes pels traficants europeus. Per tant, les noves guerreres es beneficien de la globalització, però no en són una conseqüència.

Bibliografia

imprescindible

CLAPHAM, Christopher. *Africa and the International System*. Cambridge: Cambridge University Press. 1996.

DUFFIELD, Mark. *Las nuevas guerras en el mundo global*. Madrid: Catarata. 2004.

HOLSTI, Kalevi. *The State, War, and the State of War*. Cambridge: Cambridge University Press. 1996.

KALDOR, Mary. *Las nuevas guerras*. Barcelona: Tusquets. 2001.

PEÑAS, Francisco Javier (ed). *África en el sistema internacional*. Madrid: Catarata. 2000.

¹ Sobre la conversió de les elits marxistes del MPLA al capitalisme es pot consultar el llibre: HODGES, Tony. *Angola from Afro-Stalinism to Petro-Diamond Capitalism*. Oxford: James Currey. 2001.

² La trajectòria de Jonas Malheiro Savimbi està ben descrita al llibre: BRIDGLAND, Fred. *Jonas Savimbi: A Key to Africa*. Edimburg: Mainstream. 1986.

³ L'acord de pau del Sudan, impulsat per la diplomàcia dels Estats Units, es va signar a Kenya a principis de gener de 2005. L'acord concedeix una àmplia autonomia al sud, estableix el repartiment dels recursos

universitat
internacional
de la pau

generats pel petroli i dóna la vicepresidència de la república a John Garang, que encapçalava la guerrilla del sud. En sis anys, el sud podrà celebrar un referèndum d'autodeterminació.

⁴ KALDOR, Mary. *Las nuevas guerras*. Barcelona: Tusquets. 2001.

⁵ Sobre la Renamo es pot consultar el llibre de MINTER, William. *Apartheid's Contras: An Enquiry into the Roots of War in Angola and Mozambique*. Londres: Zed. 1994.

⁶ Sobre els *senyors de la guerra* es pot consultar: CLAPHAM, Christopher. *Africa and the International System*. Cambridge: Cambridge University Press. 1996.

⁷ Cal reconèixer que el terme "guerra de cobdícia" ha estat desenvolupat per DUFFIELD, Mark a *Las nuevas guerras en el mundo global*. Madrid: Los libros de la catarata. 2004.

⁸ HOLSTI, Kalevi. *The State, War, and the State of War*. Cambridge: Cambridge University Press. 1996.